

KÜZDELEM A LETT ÁLLAMNYELVÉRT

Manzinger Krisztián*

1. Bevezetés

A magyar nyelvben az „államnyelv” és az „államnyelvtörvény” kifejezések rossz hangzású, negatív jelentésű szavak. Utóbbira olyan jogszabályként gondolunk, amelynek célja mesterségesen, állami erővel beavatkozni a társadalom nyelvi szokásaiba és valamely domináns, illetve társadalmi vagy regionális szegmensben erős pozíciókkal rendelkező nyelv használatának visszaszorítását elérni az állam hivatalos nyelvének javára. E beidegződés oka az ottani magyar közösség nyelvhasználatát korlátozó és végső célja szerint a nem szlovák nyelvű lakosságot a kétnyelvűség, majd az asszimiláció felé terelni igyekvő – 1995. évi – szlovák államnyelvtörvény, amelyet az elmúlt évtizedekben többször szigorítottak és amely többször volt nemzetközi szervezetek – elsősorban a Velencei Bizottság – vizsgálatának, valamint magyar–szlovák kétoldalú egyeztetéseknek is tárgya.¹ Frissebb, de hasonlóképpen negatív példaként hivatkozható Ukrajna 2017. évi államnyelvtörvénye, illetve általánosságban a 2014

* Egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9244-5741>

¹ A szlovák államnyelvtörvény és általában a szlovákiai nyelvhasználat szabályozása jelentős magyar nyelvű szakirodalmi feldolgozottsággal bír, amelyek közül példaként említhető: Fiala-Butora János: A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Térvessztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest, Lucidus-Nemzetpolitikai Kutatóintézet, 2010. 144–171.; Gyuresik Iván: Az államnyelvről szóló törvény a szlovák Alkotmánybíróság döntésének tükrében. *Fundamentum*, 1998/1–2. 40–56.; Horony Ákos: Az anyanyelvhasználat jogi keretei Szlovákiában. *Acta Humana*, 2016/3. 45–55.; Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris–Kalligram–MTA Kisebbségkutató Műhely, 2010.; Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Nyelv. Magyarok Szlovákiában VII. kötet*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2011.; Szabó Mihály Gizella: A szlovák nyelvpolitika és a kisebbségek anyanyelv-használati lehetőségei és törekvései. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, 2006/2. 43–49.; Vogl Márk: A Szlovák Köztársaság államnyelvtörvénye a 2009. évi módosítások után. *Jura*, 2010/1. 126–137.

óta zajló jogkorlátozások és azoknak a kárpátaljai magyarság nyelvhasználati jogaira gyakorolt negatív hatásai Ukrajnán belül és a magyar–ukrán kétoldalú viszonyban.²

Jelen írás a középső balti állam, Lettország itthon kevésbé ismert³ államnyelvi szabályozását kívánja vizsgálni történeti, jogi és társadalmi kontextusban. A vizsgálat különösen indokolt, mert a kárpátaljai magyar közösség nyelvi jogait csökkentő Ukrajna⁴ számára inspiráció és legitimációs forrás is a lett szabályozás: azzal érvelnek, hogy mivel az ukrainaiakhoz hasonló szabályokat egy már EU-tagállam alkalmaz, így a Kijev által elfogadott jogszabályok nem képezhetnek akadályt Ukrajna EU-csatlakozási folyamatában.

A mostani elemzés ezért először röviden áttekinti az állami nyelvpolitika lettországi történeti alakulását és a legrelevánsabb társadalmi jellemzőket. Ezt követően lett nyelvi szabályozás részleteit, dinamikáját és tartalmát mutatja be a releváns nemzetközi kritikák ismertetésével. Az összegzés nemcsak konkludálja és kontextusba helyezi a lett szabályozást, hanem rávilágít a Lettország és Ukrajna közötti lényeges különbségekre, amely a szerző meglátása szerint kizárja azt, hogy Ukrajna analógiaként tudjon hivatkozni a lett példára saját kisebbségi nyelvi jogokat szűkítő rendelkezései legitímálásának céljával. A vizsgálat a hagyományos jogtudományi módszertant, emellett a történeti módszert, és olykor az összehasonlító módszert alkalmazza, illetve a kutatás elsősorban a szakirodalom feldolgozására és abból következtetések levonására, továbbá a lett jogszabályok és kormányzati dokumentumok elemzésére támaszkodik.

2. Államnyelv az első függetlenség idején

A nyelvi kérdés hagyományosan fontos a lett társadalom számára és jelentős kisebbségi komplexussal párosul annak köszönhetően, hogy a lett nemzet történetének jelentős részében valamely idegen nyelv – évszázadokig a német, illetve a lengyel, majd a 19-20. század fordulóján, illetve a szovjet megszállás időszakában az orosz nyelv – ismerete

² Ezzel kapcsolatosan ld. pl. Ambrus Nikolett: Az ukrán nyelvpolitika fejlődése és átalakulása 1991-től napjainkig. In: Dabis Attila (szerk.): *Kisebbségi jogok érvényesülése a Kárpát-medencében 2019*. Budapest, Kisebbségi Jogvédő Intézet, 2019. 11–57.; Manzinger Krisztián: Az új Ukrajna és a nemzetiségi kérdés. *Kisebbségvédelem*, 2023/1. 147–150.; Pataki István: A 2012-es ukrán nyelvtörvény és az új nyelvtörvény tervezeteinek összehasonlító elemzése. In: Dabis Attila (szerk.): *Kisebbségi jogok érvényesülése a Kárpát-medencében 2017*. Budapest, Kisebbségi Jogvédő Intézet, 2017. 201–216.; Tóth Mihály: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Unión kívül: az ukrainai példa. *Acta Humana*, 2016/3. 19–31.; Tóth Mihály: Ukrajna Európai Uniói integrációja és a nemzeti kisebbségek jogainak problémája. *Kisebbségvédelem*, 2024/1. 41–98.

³ A szerző tudomása szerint a lett államnyelvi szabályozás rövid bemutatását egy magyarországi szerző végezte el eddig: Bartóki-Gönczy Balázs: Államnyelvek Európában. *Kisebbségkutatás*, 2010/4. 607–609.

⁴ Ennek kapcsán ld. Manzinger Krisztián: Nemzetiségi jogok és stabilitás Ukrajnában. In: Móré Sándor – Szilvássy György Péter (szerk.): *Új védelmi és biztonsági dimenziók az orosz–ukrán konfliktus fényében*. (Jog és állam 49.) Budapest Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2024. 171–195.

volt a társadalmi felemelkedés feltétele.⁵ Első ízben az ún. Iszkolat-kormányzat – lettországi munkások, katonák és földnélküliek tanácsának végrehajtó bizottsága – tette hivatalos nyelvvé a lettet 1918. január 4-én, az erről szóló rendelet azonban – szükség esetén – engedélyezte idegen nyelvek használatát is a lettel megegyező hivatalos módon.⁶ Alig egy évvel később, a Lett Szocialista Tanácsköztársaság már a több hivatalos nyelv pártján állt, az 1919. március 8-i rendelete az állami és helyi intézmények számára a lett, – az annak történelmi, illetve regionális lett nyelvi változatának tekintett – latgal⁷ és orosz nyelvek használatát engedélyezte egyenrangú módon. Ugyanez a szabályozás a lakosság számára valamennyi „helyi” nyelven, így a fentiekben túl németül, héberül,⁸ litvánul és észtil is biztosította a beadványok megfogalmazásának jogát, kötelezve az intézményeket arra, hogy a beadvány nyelvén válaszoljanak.⁹

A szovjet hatalom elsöprését követően az 1920-as évek elején konszolidálódott Lettországnak kezdetben nem volt nyelvtörvénye, az 1934-es puccsig a lett mellett a német és az orosz is hivatalosnak számított az országban. Ezeknek az ismeretét megkívánták a lakossággal érintkező hivatalnokoktól, használható volt a parlamentben, sőt, egy 1921-es rendelet hivatalos státuszt biztosított a latgalliaknak is.¹⁰ Az ország etnikai összetétele a maitól eltérően nézett ki: az 1920-as első népszámlálás szerint a lakosság 72,7%-a volt lett, 7,8%-a orosz, 4,9%-a zsidó, 4,7%-a belarusz, 3,6%-a német, 3,4%-a lengyel, 1,6%-a pedig litván nemzetiségű.¹¹ A városi lakosság jelentős része német nyelvű volt, míg a lettek és oroszok elsősorban vidéki lakosok voltak.¹² Az 1930-as évektől egyre nagyobb figyelem irányult a hagyományosan rengeteg dialektusban beszélt lett nyelvre, és akkor fogalmazódott meg erős politikai igény annak „megtisz-

⁵ Sergei Kruk: Evicting the Speaking Subject: A Critique of Latvian Concepts of Language. *Journal of Baltic Studies*, 2011/4. 447.

⁶ Iskolata dekrēts par latviešu valodas lietošanu Latvijas iestādēs. 1918. január 4., <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=170>

⁷ A balti nyelvcsaládhoz tartozó, a lettől éles határokkal el nem választható dialektus, amelyet egyesek önálló nyelvnek, mások a lett regionális nyelvjárásának tekintenek. Kialakulásának legfőbb oka történelmi, amíg Lettország többi részétől eltérően a latgallnak helyt adó térség nem német, hanem lengyel fennhatóság alatt állt, így a német nyelvnek kevésbé, a szomszédos keleti szláv dialektusok hatásainak viszont annál inkább kitett volt. Văč Ivanov (Zoltán András fordítása): A szláv nyelvjárások és a Litván Nagyfejedelemség egyéb nyelvei, *Kisebbségkutatás*, 2003/4. 818.; Tomas Kamusella: *Words in Space and Time – Historical Atlas of Language Politics in Modern Central Europe*. Budapest–Vienna–New York, Central University Press, 2022. 111. Latgallia kapcsán ld. Manzinger Krisztián: Lettország megtalált harmadik csillaga: Latgallia múltja és jelene. *Pro Minoritate*, 2024/3. [a továbbiakban: Manzinger (2024a)] 14–31.

⁸ A lettországi zsidó közösség tudatosan használta a hébert az oktatásban és a közéletben is, míg a jiddisnek csak marginális, kiegészítő szerepet adtak. *Uj Kelet*, 1925/248., 1925. október 30., 8.

⁹ Latvijas padomju valdības dekrēts par oficiālos rakstos lietojamām valodām. 1919. március 8. <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=169>

¹⁰ Noteikumi par latgaliešu izloksnes lietošanu. 1921. augusztus 17. <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=26&id=238>

¹¹ Ethnicities in region of Latvia. Statistics. <https://tinyurl.com/4949asss>

¹² Észtország, Lettország és Litvánia német és orosz kisebbségek. *Stud Statistiskai Tudósító*, Vol. 8., N. 219. (1939. október 16.) 3.

títása” és standardizálása iránt.¹³ Ez – hasonlóan a két másik balti államhoz – jelentős nyelvújítást és nyelvfejlesztést jelentett, amelynek egyik kiemelt célja az orosz nyelv-tani hatások eltávolítása volt.¹⁴

Végül a Kärilis Ulmanis vezette 1934. május 15-i puccsot követően, 1935 januárjában született meg az első lett államnyelvtörvény.¹⁵ Ez a jogszabály a lett használatát kötelezően előírta a hadseregben, az állami és helyi intézményekben, valamint a vállalatok számára, illetve közjogi jelleggel bíró magánintézmények számára. A törvény megkövetelte a latin betűk használatát is – ebben érdemes látni a cirill és különösen a gót betűk¹⁶ elleni küzdelmet. Az egyetlen hivatalos nyelvként való rögzítés mellett a törvény 4. cikke lehetővé tette az egyén és a hivatal kapcsolattartásában a német és az orosz nyelv használatát azokon a településeken – minden település esetében külön belügyminiszteri engedélyhez kötve –, ahol a legutóbbi népszámlálás szerint az adott nemzetiség aránya meghaladta az 50%-ot. A törvény szabad nyelvhasználatot biztosított – amennyiben az nem sértett lett jogszabályt – a nyilvánosság számára zárt üléseken, a kereskedelemben, az egyházakon belül, a sajtóban és az agráriumban.

A lett elsőségét jól mutatták az olyan előírások, miszerint a helyi önkormányzatokban németül vagy oroszul elhangzó hozzászólásokat már egy fő azt igénylő esetén lettre kellett fordítani, illetve, hogy a nyilvánosságnak szóló bármilyen tájékoztatást kötelezően lettül kellett kiírni, míg más nyelv használatát belügyminiszteri engedély esetén tették lehetővé. A szándékos jogsértéshez szankciót is rendelt a jogalkotó: 1000 lat¹⁷ pénzbírságban vagy 3 hónap elzárásban maximalizálva azt, amelyeket együtt is ki lehetett szabni. Az állami fellépés azonban nem volt drasztikus: az orosz kisebbség nyelvi jogai nem sérültek lényegében,¹⁸ habár a társadalmi integráció legfontosabb eszközének innentől a jó lett nyelvtudást tekintették.¹⁹

3. A szovjet megszállás hatása a nyelvi tájképre

A Szovjetunióban az 1930-as évek második fele óta egyre erősebb volt az etnikumközi kommunikáció nyelvének nevezett orosz dominanciája, ami jelentős mértékben gyengítette minden más nyelv pozícióját, így már nagyon rövid távon a lettét is. Miközben az 1944 őszen visszatérő szovjet hatalom sürgette a nagy számban betelepülő orosz,

¹³ Kruk (2011) i. m. 448–449.

¹⁴ Ina Druviete: Linguistic human rights in the Baltic States. *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 127. (1997) 164–165.

¹⁵ Likums par valsts valodu. 1935. január 9. <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=166>

¹⁶ Lettország társadalmi elitjének jelentős részét ekkor még a balti németek tették ki, a korszakban pedig elterjedt volt a gót betűk használata német nyelvterületen.

¹⁷ Ez jelentős összegnek, mintegy 40 akkori brit fontnak számított, a korszak legnagyobb címletű lett bankjegye az 500 latos volt.

¹⁸ Irina Saburova: The Soviet Occupation of the Baltic States. *The Russian Review*, Vol. 1. (1955) 36–37.

¹⁹ Lilija Alijeva: Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies. *International Journal on Minority and Group Rights*, Vol. 4. (2017) 495. <https://doi.org/10.1163/15718115-02404004>

hogyan tanuljanak meg lettül, ismerjék meg az ország történelmét és kultúráját, és ennek érdekében még tananyagok elkészítését is megrendelte,²⁰ a betelepülők és a hivatalos szervek működése miatt az orosz gyorsan nyert teret, és az 1950-es évekre már az is gyakorlattá vált, hogy a lett tanórákon oroszból fordított szövegeket, orosz irodalmat és történelmet tanultak a diákok.²¹

A lett nyelv védelmében a két világháború közötti időszakot jelentős részben Moszkvában, illetve Moszkva megbízásából illegálisan Lettorszáiban töltő Jānis Kalnberziņš vezette Lett Kommunista Párt megpróbált fellépni: 1956-ban olyan rendelkezést hoztak, amely a munkahelyük elvesztésével fenyegette azokat, akik két éven belül nem tanulnak meg lettül. Nem sokkal később, 1958 januárjában a XV. lett pártkongresszuson nyilvános felszólalások sürgették az orosz mellett a lett nyelv használatára vonatkozó szabályok betartását is, arra hivatkozva, hogy anélkül tömeges politikai munka nem végezhető.²² Végül a hrucsovi pártvezetés az 1959-es szovjet oktatási reformmal való szembe szegülés miatt – amelynek egyik újítása a lett nyelv Lett Szovjet Szocialista Köztársaság (SZSZK) valamennyi iskolájában való kötelező tanításának „önkéntes” eltörlése lett volna²³ – eltávolította a helyi pártvezetést;²⁴ Kalnberziņš utódja a két világháború közötti időszakot moszkvai pártmunkával töltő *homo sovieticus* Arvīds Pelše lett.

A következő évtizedek a nyílt oroszosításról szóltak: az 1970-es évekre a Lett SZSZK-ban volt – az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságot (OSZSZSZK) leszámítva – a legmagasabb valamennyi tagköztársaságban az iskolákban orosz nyelven tanított órák száma,²⁵ sőt a Lett SZSZK-ban lett tannyelvű iskolába járók az orosz iskolákba járóknál egy évvel tovább, 10 helyett 11 évig voltak diákok, hogy megfelelően megtanulják az oroszot.²⁶ Erre az időszakra – más tagköztársaságokhoz hasonlóan – a Lett Tudományos Akadémián belül létrejött olyan részleg, amelynek az orosz nyelv oktatásának előmozdítása volt a feladata,²⁷ míg az 1980-as évek pártiratai ezen felül is az orosz nyelv oktatásának további erősítését szorgalmazták a nemzetek közötti kommunikáció és az internacionalizmus előmozdítása érdekében.²⁸

²⁰ Jānis Riekstiņš: *In Defence of the Latvian Language Against Russification – Documents from 1944-1989*. Riga, Latviešu valodas aģentūra/The Latvian Language Agency, 2012. 22–23.

²¹ Yaroslav Bilinsky: Education of the Non-Russian Peoples in the Soviet Union. *Comparative Education Review*, Vol. 1. (1964) 82.

²² Jacob Ornstein: Soviet Language Policy: Theory and Practice. *The Slavic and East European Journal*, Vol. 1. (1959) 16–17.

²³ Bilinsky i. m. 84.

²⁴ A folyamat okairól, lefolyásáról és következményeiről ld. Michael Loader: A Stalinist Purge in the Khrushchev Era? The Latvian Communist Party Purge, 1959–1963. *The Slavonic and East European Review*, Vol. 2. (2018) 244–282. <http://dx.doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.96.2.0244> A folyamat levezénylője Arvīds Pelše volt.

²⁵ Roman Solchanyk: Russian Language and Soviet Politics. *Soviet Studies*, Vol. 1. (1982) 31.

²⁶ Gabrielle Hogan-Brun: Language-In-Education across the Baltic: Policies, Practices and Challenges. In. *Comparative Education*, Vol. 4. (2007) 561.

²⁷ Solchanyk i. m. 29.

²⁸ Riekstiņš i. m. 80–89.

A kiemelt figyelem oka azonban nem az volt az, hogy a lett társadalmat ne sikerült volna a kétnyelvűség irányába eltolni: 1970-ben a lett nemzetiségűek 4,5%-a, 1979-ben már 4,8%-a beszélt az orosz anyanyelvként, míg 45,1%-a, valamint 56,7%-a folyékonyan, második nyelvként – ez utóbbi adat Belorusszia után a legmagasabb arány volt valamennyi tagköztársaság között – nem számítva az OSZSZSZK-t.²⁹ Végül az 1989-es utolsó szovjet népszámlálás adatai szerint a lett nemzetiségű lakosság 69%-ának volt anyanyelve vagy folyékonyan beszélt második nyelve az orosz, ami alig maradt el az Ukrán SZSZK-ban élő ukránok 73%-ától, és jóval meghaladta az észtek 35%-os és a litvánok 38%-os arányát.³⁰ Ugyanekkor a teljes lettországi lakosság 37,7%-a nem beszélt a lettet – ez a tituláris nyelvek vonatkozásában Kazahsztán és Kirgizisztán után a harmadik legmagasabb arány volt a Szovjetunióban³¹ –, döntően amiatt, hogy a népesség harmadát kitevő oroszoknak csak 22%-a beszélt lettül. Az orosz a más lettországi kisebbségek között is dominánssá vált: a fehéroroszkok 2,5%-a beszélt lettül és 94,5%-a oroszul, míg az ukránok esetében 0,9%, illetve 93,2%, a lengyelek esetében 27,5%, illetve 87,9%, a litvánok esetében 23,8%, illetve 47,9% volt az aránypár 1989-ben.³²

4. A lett államnyelvi szabályozás a függetlenség visszaállításának idején

Mivel a nemzeti nyelv visszaszorulásának folyamata a szovjet megszállás évtizedeiben kollektív társadalmi traumát okozott,³³ a Lett SZSZK volt az első, ahol 1986 októberében, a *glasznosztj* idején felvetődött az oktatási reform kérdése, természetesen a lett nyelv pozíciójának erősítése céljával. Az egyidejűleg megindult politikai szerveződés etnikai polarizációt eredményezett: az egyes tagköztársaságokban létrejött népfrontok saját nemzeti közösségük védelmének szándékával etnikai alapon teremtettek kihívást a kommunista pártnak, erre pedig a tagköztársaságokban a hatalmukat féltők, első-sorban az oroszok, szintén etnikai szerveződéssel reagáltak.³⁴ A nyelvi vita különösen kiéleződött Lettországbán: egyes lettországi oroszok 1989 februárjában Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkárnál tiltakoztak a lett nyelv hivatalos nyelvvé tételével szemben, azzal érvelve, hogy a tagköztársaság lakosságának 50%-a nem lett.³⁵ Tiltakozásuk nem

²⁹ Michael Kirkwood: Glasnost, 'the National Question' and Soviet Language Policy. *Soviet Studies*, Vol. 1. (1991) 68–69.

³⁰ David F. Marshall: The role of language in the dissolution of the Soviet Union. *Work Papers of the Summer Institute of Linguistics, University of North Dakota Session*, Article 3, 1992. 45.

³¹ Paul Kolstoe: *Russians in the Former Soviet Republics*. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1995. 89.; Triin Vihalemm – Gabrielle Hogan-Brun: Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges and prospects. *European Journal of Applied Linguistics (EuJAL)*, Vol. 1. (2014) 59. <http://dx.doi.org/10.1515/eujal-2013-0004>

³² Ilmárs Mežs – Edmunds Bunkše – Kaspars Rasa: The Ethno-Demographic Status of the Baltic States. *GeoJournal*, Vol. 1. (1994) 18.

³³ Druviete (1997) i. m. 167.

³⁴ Marshall i. m. 41.

³⁵ Riekstiņš i. m. 145–148.

járt sikerrel, de a balti államok közül Lettország volt az utolsó, amely 1989 májusában – az orosz mellett – párhuzamosan hivatalosnak nyilvánította a nemzeti nyelvét.³⁶

Az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény³⁷ az alkalmazott kétnyelvűséget ültette volna gyakorlatba,³⁸ viszont eleve úgy rendelkezett, hogy a legfontosabb előírásai csak három évvel később, 1992 májusában lépnek hatályba. Az 1989-es szöveg az állampolgárra bízta annak eldöntését, hogy a hatóságokhoz lett vagy orosz nyelven fordul, így az intézmények és azok alkalmazottai kötelezetté váltak mindkét nyelv megfelelő ismeretére. A hely-, intézmény- és szervezetnevek hivatalos változatának a lettet tette, a más nyelvű átiratok elkészítését a helyi tanácsokhoz utalta. Az egyes pozíciók betöltéséhez szükséges lett nyelvtudás méréséhez egy háromfokozatú skálát vezetett be, a hivatalnokok számára pedig hároméves átmeneti időszakot és munkaidőben szervezett nyelvtanfolyamokat biztosított a lett nyelv elsajátítására.³⁹

1992. március 31-én azonban, még a hatálybalépés előtt, de már a függetlenség visszaállítása⁴⁰ után a jogalkotó olyan mértékben megváltoztatta a szöveget, hogy egyes vélemények szerint az már új törvénynek volt tekinthető.⁴¹ A módosítás deklarált céljai az előrehaladott nyelvcseré folyamatának megállítása, az állam kétnyelvűvé válásának megakadályozása és a közéletbeli nyelvi hierarchia megváltoztatása voltak. A szabályozás részletei tekintetében a quebéci és a katalóniai mintákból merítettek inspirációt a lett jogalkotók.⁴² Az új jogszabályszerző megszüntette az állam kétnyelvűségét, a preambulumban deklarált céllá pedig a megelőző évtizedek beszűkült nyelvhasználati lehetőségei okán az államnyelvvé nyilvánított lett pozícióinak megerősítése vált a köz- és állami élet, illetve az oktatás területén.⁴³ A preambulumban azt is rögzítette, hogy Lettország tisztelettel kezeli az országban használt valamennyi nyelvet és dialektust, illetve, hogy az államnyelvvé nyilvánítás nem érinti a más nemzetiségű lakosok alkotmányos jogát anyanyelvük vagy más nyelv használatára.

A törvény 4. cikke már csak a lett nyelv kötelező ismeretét írta elő az ügyfelekkel érintkező állami alkalmazottaknak – az 1989-es jogszabály hatálybalépésének három évvel való halasztását utólag pont ezzel indokolták, vagyis, hogy a lettül nem tudó állami alkalmazottaknak legyen elég idejük megtanulni a nyelvet, amit az állam ingyenes, munkaidőben zajló nyelvtanfolyamokkal segített elő⁴⁴ –; más nyelvek vonatkozásában

³⁶ Kirkwood i. m. 75.

³⁷ A jogszabály eredeti, 1989-ben elfogadott változatát angolul közli Riekstiņš i. m. 149–153.

³⁸ Jacques Maurais: Regional majority languages, language planning, and linguistic rights. *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 127. (1997) 153.

³⁹ Druviete (1997) i. m. 127., 167.

⁴⁰ Lett alkotmányjogi érvelés szerint az ország függetlenségének 1940-es szovjet megszállás következtében történt elvesztése jogellenes volt, ezért a Szovjetunió széthullásának folyamatában az állam ezt a jogellenes állapotot szüntette meg, amikor jogfolytonosan visszaállította a függetlenségét.

⁴¹ Kolstoe i. m. 126.

⁴² Ina Druviete: Language Policy and Protection of the State Language in Latvia. 2002. 1–2. <https://tinyurl.com/4emwam6c>

⁴³ A törvény szövege elérhető Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likumā. <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=165>

⁴⁴ Druviete (2002) i. m. 2.

a munkájuk ellátásához szükséges mértéket tette mércének. A 6. cikk az állami intézményekben belső nyelvként az államnyelvet rendelte használni, ha valaki azt nem beszélte, akkor megegyezés alapján nyílt lehetősége más nyelv használatára, de ilyenkor mindent lettre kellett fordítani, ha csak egy jelenlévő is kérte. Állami és helyi önkormányzatok ügyintézési nyelve csak a lett lehetett és a köztük levő érintkezés is csak államnyelven folyhatott. Az állam által kibocsátott dokumentumok lett nyelven készültek – az oktatásban az angol második nyelvként használatát lehetővé tette a jogalkotó –, míg az állami intézmények kötelesek voltak a lett mellett angol, német vagy orosz nyelven is beadványokat elfogadni, amire kötelesek voltak lettül válaszolni, de mellette adhattak választ a kérvény nyelvén is (8. és 9. cikkek).

Kötelezővé tették a nem lett nyelvű rádió- és televízióadások lett tolmácsolását, illetve feliratozását. A helyneveket lettül kellett feltüntetni, az eltérő nyelvű kiírások lehetőségét a jogalkotó a helyi önkormányzatok hatáskörébe utalta (16. és 17. cikkek), míg az állami intézmények, önkormányzatok és jogi személyek bélyegzői kizárólag lett nyelvűek lehettek. A hirdetmények kötelezően lett nyelven készülhettek, más nyelvet a lett nyelv után lehetett használni. A 15. cikk elismerte és védelemben részesítette az írott latgal nyelvet, illetve a lív nyelvet.

A törvénytől a jogalkotó a lettországi társadalom „újraegyesítését” várta annak révén, hogy a lett nyelv kötelező használatának előírása nyelvi, majd etnikai hasonulást, vagyis homogenizálódást eredményez.⁴⁵ Ez irreális elvárás volt, azonban az állam inentől kezdve igyekezett ennek az intézményi kereteit megteremteni, különösen az 1992-ben létrehozott, a törvény végrehajtását felügyelő Államnyelvi Központ (VVC) által. Ugyanakkor bevezették a törvény megszegésének szankcionálására szolgáló bíróságok intézményét is – ezt az EBESZ akkori kisebbségi főbiztosa, Max van der Stoel kifejezetten kritizálta a rigai kormánynak küldött 1993. április 6-i levelében.⁴⁶

5. A hatályos szabályozás, az 1999. évi lett államnyelvtörvény

Az 1992-es államnyelvtörvény után szektorális jogszabályokban is erős hangsúlyt kapott a lett nyelv pozícióinak erősítése. Különösen igaz volt ez az állampolgárság-⁴⁷ és oktatáspolitikai területén,⁴⁸ illetve a médiaszabályozás vonatkozásában: az 1995-ös médiatörvény 1997-es és 1998-as módosításait követően a Nemzeti Rádió és Televíziótanács sok rádió és tv-csatorna működését szüntette be, amelyek a törvényileg

⁴⁵ Sergei Kruk: Latvian Concept of Linguistic Integration. In: Stephan Kessler (szerk.): *Contributions to Baltic-Slavonic Relations in Literature and Languages*. Berlin, Logos Verlag, 2022. 74.

⁴⁶ Kolstoe i. m. 126.

⁴⁷ Manzinger Krisztián: Az állampolgárság mint nemzetépítési eszköz – Lettország a jog, a politika és történelem háromszögében. *Állam- és Jogtudomány*, 2024/3. [a továbbiakban Manzinger (2024b)] 46–50. <https://doi.org/10.51783/ajt.2024.3.03>

⁴⁸ Manzinger Krisztián: Asszimiláció vagy integráció – A lett oktatáspolitikai célrendszere. *Kisebbségi Szemle*, 2024/1. [a továbbiakban Manzinger (2024c)] 71–86. <https://doi.org/10.62153/ksz.2024.1.mk>

előírt 20%-os maximumnál nagyobb arányban sugároztak nem lett nyelven – elsősorban oroszul.⁴⁹

Az 1999-es új államnyelvtörvény⁵⁰ kontextusát elsősorban mégis a lett államnyelvi státuszának 1998. november 6-i alkotmányos szintre emelése és az oktatási törvény módosítása jelentette, amely a kétnyelvű tanítás bevezetésével a kisebbségi tannyelvű iskolákban 2004-re megszüntetni rendelte a szovjet időkből megörökölt párhuzamos lett és orosz nyelvű oktatási rendszereket. Mindezen változtatások oka az volt, hogy habár a lett nyelv társadalmi pozíciói erősödtek az 1990-es években, így a 2000-es népszámlálás szerint az ország lakosságának már 82%-a beszélt lettül, szemben az 1989-es 62%-kal,⁵¹ a kormányzat mégis elégedetlen volt B1-es szint elérését célzó az állami nyelvtanulási programokkal, amelyekbe 1996-tól az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) is bekapcsolódott.⁵²

A 2000. szeptember 1. óta hatályos államnyelvtörvény preambuluma a jogszabály céljait több vonatkozásában definiálja: szolgálja a lett nyelv védelmét és fejlesztését, a lett nép kulturális és történelmi örökségének megőrzését, a lett nyelv szabad használatának biztosítását bármely kontextusban az ország területén, a kisebbségek nyelvhasználatának szabadságának biztosítása mellett a lett nyelv ismerete és használata révén társadalmi integrációjuk előmozdítását, a társadalmi kohézió gyorsítását, illetve a lett nyelv szerepének a kultúrában való erősítését. A törvény tárgyi hatályát a 2. cikk tartalmazza, amit a könnyebb érthetőség kedvéért érdemes visszafelé haladva kibontani. A (3) bekezdés szerint nem esik a törvény hatálya alá a lettországi lakosok informális beszélgetése, a nemzeti és etnikai csoportok belső kommunikációja, illetve az egyházi nyelvhasználat. A (2) bekezdés szerint magánintézmények, szervezetek, cégek és önfoglalkoztatók tevékenysége akkor esik a törvény hatálya alá, ha közérdeket érint – például köz- és munkabiztonság, egészségügy, illetve fogyasztói és munkavállalói jogok területét –, és akkor is csak a szükséges mértékben. Az (1) bekezdés alapján kifejezetten a törvény hatálya alá tartozik a központi és helyi intézmények, bíróságok és más közintézmények, továbbá igazságszolgáltatási és oktatási intézmények nyelvhasználatára.

A 3. cikk (1) bekezdése a lettet államnyelvként deklarálja, majd a (2) bekezdés biztosítja a jogot, hogy az ország területén bárki bármilyen intézményhez az államnyelven forduljon. A 3. cikk (4) bekezdés a latgal írott változatának, a 4. cikk pedig a lívnek az állami védelmét deklarálja. Az 5. cikk – összeolvasva a 3. cikk (4) bekezdéssel – a lív kivételével minden más nyelvet idegennek nyilvánít az ország területén.⁵³ A 23. cikk (1) szerint a hivatalos kommunikációban csak a lett hivatalos terminológiáját lehet

⁴⁹ A vonatkozó rendelkezéseket végül az Alkotmánybíróság 2003. június 5-i döntésében alkotmányellenesként megsemmisítette, amit az ET keretegyezményének tanácsadói bizottsága is üdvözölt. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Latvia adopted on 9 October 2008. ACFC/OP/I(2008)002, 94. pont, 25. o. <https://tinyurl.com/4nc2xfkd>

⁵⁰ A törvény szövege lettül elérhető: Valsts valodas likums, <https://tinyurl.com/ye23z577>

⁵¹ Hogan–Brun i. m. 557.

⁵² Kristine Krūma: *Country Report on Citizenship Law: Latvia*. EUDO Citizenship Observatory, 2015. 18.

⁵³ A latgal nem önálló nyelv lett értékelés szerint, hanem a lettnek egy regionális nyelvváltozata.

használni – vagyis a *latgalt* nem.⁵⁴ A 6. cikk (1) bekezdés az állami és helyi intézmények, bíróságok, igazságszolgáltatási intézmények, továbbá többségi állami és önkormányzati tulajdonú vállalatok munkavállalóinak kötelezővé teszi a munkavégzésükhöz szükséges mértékben a lett nyelv ismeretét és használatát. A (2) bekezdés szerint a magánintézmények, a (3) bekezdés szerint a törvény alapján közfeladatot ellátó magánintézmények, a (4) bekezdés szerint a külföldi vállalatok Lettorszáiban dolgozó szakemberei a munkájuk végzéséhez szükséges mértékben szintén kötelesek a lett nyelvet ismerni és használni. Habár a munkavállalókra vonatkozó szabályozást és a hozzá kapcsolódó gyakorlatot a keretegyezmény végrehajtását monitorizáló Tanácsadó Bizottság folyamatosan kritizálja, a lett jogalkotó az elmúlt évtizedekben inkább kiterjesztette a kötelezettséget és mindössze a vasúti dolgozók esetében történt némi enyhítés a 2020-as évek elején az aggasztó munkaerőhiány csökkentése okán.⁵⁵

A 7. cikk (1) és a 8. cikk (1) bekezdései értelmében az állami és helyi intézmények, bíróságok, igazságszolgáltatási intézmények, állami vagy önkormányzati többségi tulajdonú cégek belső ügyviteli nyelve a lett, s amennyiben szükséges szóbeli belső kommunikációban valamilyen idegen nyelv használata, akkor gondoskodni kell a lett nyelvű tolmácsolásról, míg külföldi országok intézményeivel való érintkezésnél használható idegen nyelv. A 10. cikk értelmében minden intézménynek, szervezetnek és vállalatnak kötelessége lett nyelvű beadványt elfogadni, sőt, idegen nyelvű dokumentumot csak akkor fogadhat el, ha ahhoz mellékeltek államnyelvi fordítást, vagy ha külföldről érkezik – ebben az esetben nem kell fordítást csatolni hozzá. A kivételeket taxatív jelleggel a 10. cikk (2) bekezdés tartalmazza, amely rendőrségi és egészségügyi bejelentéseknél, segélyhívásnál, jogsértés vagy bűncselekmény, tüzeset, baleset vagy más vészhelyzet bejelentésénél lehetővé teszi a nem lett nyelvű megkeresés fogadását is. Más helyzetekben, így például a börtönbüntetésüket töltők számára – akiknek kétharmadát orosznyelvűek tették ki 2000-ben – már nem engedélyezett az orosz nyelvű kommunikáció a hatóságokkal.⁵⁶

A 11. cikk (1) bekezdés értelmében a lett nyelv használatára a törvény 6. cikk (1) bekezdése értelmében kötelezett entitások rendezvényeket is csak lettül tarthatnak, ha idegen nyelvet használnak, akkor szinkrontolmacsolást kell biztosítaniuk. Kötelező az államnyelv használata a hadseregben (12. cikk), az igazságszolgáltatásban (13. cikk), míg az idegen nyelvek használatának lehetőségét a jogalkotó ebben az esetben szektorális törvényi szabályozásra hagyja. A 14. cikk biztosítja a lett nyelvű oktatáshoz való jogot, a szabályozás részleteit az oktatásról rendelkező törvényekre hagyta.

⁵⁴ A *latgal* helyzetét végül a történelmi lett területek kulturális identitásának megőrzéséről és fejlesztéséről szóló, 2021-ben elfogadott törvény rendezte, amely az állami politikai vezetés hozzáállásának egyértelmű pozitívá válását jelezte. Ennek kapcsán ld. Manzinger (2024a) i. m. 30–31.

⁵⁵ Fourth Opinion on Latvia, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, adopted on 9 October 2023, ACFC/OP/IV(2023)1 [a továbbiakban Fourth Opinion (2023)] 8. pont, <https://rm.coe.int/4th-op-latvia-en/1680ae98f6>

⁵⁶ Nils Muižnieks – Anhelita Kamenska – Ieva Leimane – Sandra Garsvāne: *Human Rights in Latvia in 2000*. Riga, Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies, 2001. 41. <https://tinyurl.com/ywazjse8> Amíg Rigában visszaküldte az orosz nyelvű kérvényeket a helyi hatóság, addig Daugavpilsben az önkormányzat fordítót alkalmazott a lett nyelvi változat elkészítésére. Uo.

A média nyelvhasználatát szintén szektorális jogszabály hatáskörébe utalta a jogalkotó (16. cikk), míg a nyilvánosan bemutatott filmek esetében kötelezővé tette államnyelvi szinkronizálást vagy feliratozást, de a feliratozás esetében a főhelyre a lettnek kell kerülnie, ami nem lehetett kisebb, mint az esetleges más, idegennyelvű felirat (17. cikk).

A 18. cikk értelmében a helynevek lettül használandók Lettorszáiban, az intézmények, vállalatok lett nevet viselnek, a (4) bekezdés azonban megengedte a lív nyelvű párhuzamos feliratozást is. A 19. cikk kötelezővé tette a személynevek lett helyesírásnak megfelelő használatát – az orosz és más kisebbségi etnikumúak számára is – a (2) bekezdés annyit engedett meg, hogy a születési anyakönyvi kivonatban, illetve útlevelemben a nevek „történeti” formájának – vagyis anyanyelv szerinti írásmódjának – megfelelő, latinbetűs átíratban is feltüntethetők. A 20. cikk a bélyegzőket, iratokat kizárólag államnyelven lehet készíteni és használni – kivéve az államnyelvű és idegennyelvű változatok párhuzamos használatát lehetővé tevő kormánydöntés esetét, de ebben az esetben is a lett változatnak kell főhelyen állnia és méretben nem lehet kisebb az idegennyelvű változatnál. A 21. cikk értelmében a 6. cikk (1) bekezdés alapján lett nyelvhasználatra kötelezett intézmények köz számára szóló tájékoztatása kizárólag lettül történhet, illetve bármilyen más, a köz számára szóló információt, hirdetményt, üzenetet vagy iránymutatást államnyelven kell megjeleníteni, kivéve, ha a kormány engedélyt ad idegen nyelv párhuzamos használatára; a lett ebben az esetben is főhelyen kell álljon és méretében nem lehet kisebb az idegennyelvű változatnál. E rendelkezéseknek az a gyakorlati következménye, hogy még az olyan, a mindennapokban teljesen orosz nyelvű városokban is, mint Daugavpils, minden felirat kizárólag lettül jelenik meg.

Az államnyelvtörvény megszületését üdvözölte az EBESZ Kisebbségügyi Főbiztosa, hangsúlyozva, hogy a törvény lényegében összhangban van Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeivel,⁵⁷ azonban sürgette a lett nyelv magánszférában történő használatára vonatkozó előírások indokoltságához köthető mértékűre csökkentését, illetve a nemzeti kisebbségek védelméről szóló Európa tanácsi keretegyezmény ratifikációját.⁵⁸ A főbiztos által sürgetett lista 2000 novemberében készült el, a keretegyezményt pedig – hosszas halogatás után – 2005-ben ratifikálta Riga. A kihirdetésről szóló törvény⁵⁹ több szakaszában, így a keretegyezmény 10. cikkében szabályozott kisebbségi nyelvhasználat, illetve a 11. cikkben szabályozott személy- és helységnevek kisebbségi írásmód szerinti használatának és megjelenítésének jogai vonatkozásában mutatott vissza az államnyelvtörvényre, egyértelműsítve, hogy a keretegyezményben szereplő jogok a gyakorlatban csak akkor használhatók, ha az nem ellentétes az államnyelvtörvény rendelkezéseivel. Ez összhangban van a lett személynevek írásmódjáról és használatáról szóló 2004. évi 114. sz. törvény⁶⁰ előírásaival is. E jogszabály

⁵⁷ High Commissioner welcomes State Language Law in Latvia. *OSCE*, 1999. december 9. <https://www.osce.org/hcnm/52273>

⁵⁸ Statement regarding the adoption of regulations implementing the Latvian State Language Law. *OSCE*, 2000. augusztus 31. <https://www.osce.org/hcnm/52843>

⁵⁹ Likumi par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību (2005. május 31.), <https://m.likumi.lv/doc.php?id=109252>

⁶⁰ A jogszabály szövege elérhető: Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju, <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=134&id=687>

szerint – a hivatalos indokolás alapján azért, hogy a hatóságok mindenkit egyértelműen tudjanak azonosítani – az idegen eredetű személynevek latin betűkkel és a lett helyesírás szerint írandók. Ezek a szabályok gyakorlatilag tehát azt okozták, hogy a kisebbségi orosz nyelvet kizárták a közzsférából,⁶¹ míg a latin betűs írásmód és a lett karakterek kötelező használatára vonatkozó előírások révén nem lehet biztosítani a személynevek anyanyelvi használatának jogát.

6. A lett nyelv védelmének és fejlesztésének intézményi struktúrája

A nyelvi kérdésekkel egy komplex intézményrendszer foglalkozik, amelynek vannak hatósági és tudományos intézményi szereplői is. A Lett Tudományos Akadémián belül már a szovjet megszállás éveiben létrejött a Terminológiai Bizottság, amelynek feladata a lett nyelv fejlesztése volt, ez a testület a mai napig létezik. A munkájának segítségével hozták létre 1996-ban a Fordító és Terminológiai Központot (Tulkošanas un Terminolģijas Centrs, TTC), amely egyrészt az EU-s jogforrásokat, illetve a NATO dokumentumait fordított lettre, valamint a lett jogszabályokat EU-s nyelvekre, másrészt pedig a nyelvi harmonizációért és egységesítésért felelt – ez utóbbi funkció volt az, amiben a Terminológiai Bizottság munkáját segítette javaslataival. A TTC-t 2009-ben olvasztották be az államnyelvtörvény végrehajtását felügyelő Államnyelvi Központba (VVC), így ez utóbbi tesz azóta terminológiai javaslatokat a Terminológiai Bizottságnak, amelynek a dokumentumait végül a kormány hagyja jóvá.⁶² A Terminológiai Bizottság munkáját a nyelvészek erősen konzervatív megközelítése miatt nem minden esetben kíséri a társadalom támogatása.⁶³

Az Igazságügyi Minisztérium alárendeltségében működő VVC kiemelt feladata az államnyelvtörvény 26. cikke értelmében a törvény végrehajtásának ellenőrzése, aminek keretében bírságot is rendelkezik, amivel nem ritkán él is. A VVC emellett – a 2020. szeptember 2-i, 550. sz. kormányhatározattal elfogadott szabályzata alapján – az államnyelv beszélőinek jogait és érdekeit védi, előmozdítja a lett nyelv használatát a legkülönbözőbb szférákban, elősegíti a lett Európai Unió intézményekben történő minél teljesebb körű használatát.⁶⁴ Feladatának ellátása érdekében egyebek között jogosult törvényben meghatározott esetekben térítésmentesen felvilágosítást kérni magánszemélyektől, előzetes engedély, belépődíj vagy más korlátozás nélkül ellenőrzési tevékenységet végezni állami és önkormányzati intézményekben, kereskedelmi vállalatoknál és szervezeteknél, felszólítani a törvényellenes magatartás vagy gyakorlat megszüntetésére, beidézni személyeket, illetve tanácsadó véleményt adni. A VVC munkatársainak és igazgatóhelyettesének döntéseivel szemben az igazgató-

⁶¹ Michele E.Commercio: Exit in the Near Abroad – The Russian Minorities in Latvia and Kyrgyzstan. *Problems of Post-Communism*, 2004/6. 25.

⁶² 1999-es államnyelvtörvény 22. cikk (2) bekezdés.

⁶³ Kruk (2011) i. m. 452–458. Az egyik legnagyobb felháborodást kiváltó nyelvújítás-kezdemenyezésük 2004-ben az euró lett megnevezésének megváltoztatására irányult, amit a társadalmi tiltakozások okán kénytelenek voltak visszavonni. Uo.

⁶⁴ A szabályzat elérhető: Valsts valodas centra nolikums. <https://tinyurl.com/hfk95hwf>

hoz, az igazgató döntésével szemben a kerületi (városi) bírósághoz lehet fellebbezést benyújtani, míg az igazgató adminisztratív intézkedéseivel szemben az Igazságügyi Minisztériumtól lehet jogorvoslatot kérni, a minisztérium döntésével szemben pedig bíróságtól.

Az akkori államelnök, Vaira Viķe-Freiberga kezdeményezésére hozták létre 2002. január 16-án az Állami Nyelvi Bizottságot (Valsts Valodas Komisija), amelynek az lett a feladata, hogy „vizsgálja a nemzeti nyelv helyzetét Lettországhban, és javaslatokat dolgozzon ki a lett mint nemzeti nyelv pozícióinak erősítésére, illetve a nyelvnek a fejlesztésére”.⁶⁵ A bizottság tagjai nyelvészek, kulturális, tudományos és oktatási szakemberek, illetve a társadalom más részeinek képviselői. A Bizottság mellett működik a Lett Állami Nyelvoktatási Ügynökség (Latviešu valodas apguves valsts aģentūra, LVAVA), amelyet az 1995 óta működő Lett állami nyelvtanulási program (Latviešu valodas apguves valsts programma) utódaként 2004-ben hoztak létre azzal a céllal, hogy a lett nyelvnek a nemzeti „kisebbségek” – elsősorban az oroszok – körében történő oktatását megszervezze, illetve hatékonyabbá tegye. A nyelvoktatáson kívül tanárképzéssel, tananyagok és módszertani segédanyagok kidolgozásával, valamint társadalmi kapcsolatok kiépítésével foglalkozik.

Az állami intézmények munkáját jelentős mértékben meghatározzák a kormányzat által készített programok. Az első társadalmi integrációs program – nemzetközi nyomásra, az EU-csatlakozás előkészítéseként – 2001-ben került elfogadásra. A dokumentum megfogalmazta azt a máig is érvényes alapvetést, hogy a társadalmi integráció útja a lett kulturális értékek elfogadása, a lett nyelv használata és az állam iránti lojalitás, a nem-lettek lett nyelvhasználata pedig a lettek bizalmának elnyerését segítő feltétel.⁶⁶ A következő dokumentumok, így a most irányadó, *A hivatalos nyelvpolitika alapvetései 2021–2027 c. kormányzati stratégia* is ezt a célt tűzték ki.

7. Nyelvi jogok a politikai térben

Habár természetesen a minisztériumok mellett működő, fentebb bemutatott intézmények is politikai térben léteznek, két olyan kérdésre érdemes kitérni, amelyek Lettország számára kihívást jelentenek: az egyik egy 2012-es népszavazás, a másik pedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) 2023. május 2-i ítélete a Mestan kontra Bulgária ügyben.

Lettországban 2012. február 18-án társadalmi kezdeményezésre országos népszavazást tartottak az orosz nyelv második hivatalos nyelvvé nyilvánításáról. Ez a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy – hasonlóan a letthez – az orosz nyelv védelmére is fel kellett volna esküdniük a parlamenti képviselőknek, az szabadon használhatóvá vált volna a parlament és az önkormányzatok munkájában, illetve az állami és önkormányzati intézményekkel folytatott kommunikációban. Lett értékelés szerint a szimbolikus jelentőségén túl a kezdeményezés azt célozta volna, hogy a lettországi orosznyelvűek

⁶⁵ Valsts valodas komisija, <https://tinyurl.com/mpd7ms97>

⁶⁶ Kruk (2022) i. m. 73.

megőrizhessék egynyelvűségüket és ne legyenek a lett megtanulására kényszerítve.⁶⁷ A szavazáson a jogosultak 71,2%-a vett részt, ennél magasabb részvétel csak az 1991-es függetlenségi népszavazáson volt úgy, hogy akkor valamennyi lakos szavazhatott, míg 2012-ben a lakosság mintegy egyhatedét kitevő – döntően orosz nyelvű – nem-állampolgárok nem.

Az orosz második hivatalos nyelvvé nyilvánítását a megjelentek 24,9%-a támogatta; Rigában 36% volt az igenek aránya, a délkeleti Latgale régióban 56%, míg az ország második legnagyobb városában, Daugavpils-ben meghaladta a 85%-ot. Összességében azonban a jogosultak több mint 53%-a és a szavazáson résztvevők 74,1%-a elutasította a kezdeményezést.⁶⁸ A népszavazást követően módosították az alkotmány preambulumát, amibe belekerült, hogy az állam egyetlen nyelve a lett, a lett identitás pedig a lett és lív hagyományokra, a lett népi bölcsességre, a lett nyelvre, valamint az egyetemes emberi és keresztény értékekre épül. Ezzel összehasonlítva némi aránytalanságot mutat az alkotmány változatlan 114. cikke, amely deklarálja a nemzetiségek nyelvük, kultúrájuk és etnikai örökségük megőrzéséhez való jogát.⁶⁹

A másik politikai szempontból kiemelt kérdés a választási kampányokról szóló törvény 2023. júniusi módosítása, ami megtiltotta a letten kívül más nyelv használatát a kampányolás során – a helyi önkormányzati és EP-választások kivételével, ahol az EU-hivatalos nyelvek használhatók maradtak. A keretegyezmény tanácsadó bizottsága 2023-ban ezt egyszerre nevezte az anyanyelvhasználat 9. cikkben és a közéletben való hatékony részvétel 15. cikkben biztosított jogainak megsértésének,⁷⁰ és emlékeztetett, hogy az EJEB 2023. május 2-i Mestan kontra Bulgária ügyben⁷¹ elmarasztalta a balkáni államot, mert a 2013-as választási kampányban a török nyelven is kampányoló Lütfi Mestan pártvezért Sliven régió kormányzója megbírságolta a hivatalos nyelv – alkotmányban rögzített – kötelező használatának megsértéséért. Az EJEB a hivatalos nyelvtől eltérő nyelv használatának tilalmát az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkében biztosított véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jog megsértésének minősítette, a döntés pedig a hasonlóság miatt intő példa Lettország számára.

8. A nyelvi jogok gyakorlata Lettországban

Mára a lettországi társadalom kétnyelvűvé vált: mivel az orosz nyelv – még – második idegen nyelvként szinte minden lett iskolában tanított, így a mai fiatal generációk orosz nyelvtudása is jó, miközben a lettországi orosz jelentős része is beszél ma már lettül. Ebben jelentős segítséget jelent az, hogy a lettországi oroszok 40%-a él szórványban,

⁶⁷ Druviete (2002) i. m. 3.

⁶⁸ Az adatok régiókra, kerületekre, településekre és szavazókörökre bontva elérhetőek: 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Rezultāti, <http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html>

⁶⁹ Alijeva (2017) i. m. 512–513.

⁷⁰ Fourth Opinion (2023) i. m. 184. pont.

⁷¹ Affaire Mestan c. Bulgarie (Requête no 24108/15), 2023. május 2., <https://tinyurl.com/3wc38ucv>

míg 48%-a lett–oroszlinteretnikus közegben és csak 12%-uk, a Daugavpilsben 85%-ot kitevő orosz nyelvűek élnek ma még feltörhetetlen nyelvi zárványban.⁷²

Ahogy arra a fentebb hivatkozott Tanácsadó Bizottság folyamatosan rámutat, Lettország vonatkozó szabályozásai nincsenek összhangban kevés vállalt nemzetközi kötelezettségével, így elsősorban a keretegyezményben foglaltakkal. Állami vagy önkormányzati intézmények előtt – az államnyelvtörvény 10. cikk (2) bekezdésben felsorolt kivételektől eltekintve –, illetve azok belső működésében csak a lett nyelv használható. Ez a mindennapokban azt jelenti, hogy – ezt a szerző személyesen tapasztalta – intézményekben nem lett nyelvű kommunikációt csak idegenek elől elvonulva, zárt ajtók mögött folytatnak, illetve angol nyelvű beszélgetés során olyan hivatalos személyek is lettül beszélnek a tolmácshoz, ahol mind az érintett, mind a tolmács jobban beszél oroszul. A törvény megfélemlítő hatása másfajta önkorlátozást is eredményez: korábban kifejezett törvényi tiltás hiányában sok közintézmény és helyi önkormányzat tartott fenn orosz nyelvű honlapot is a lett nyelvű mellett, ezeket azonban önkéntes alapon elkezdtek felszámolni vagy egyszerűen csak nem frissítették a 2022. februári orosz agressziót követően.⁷³

A nem lett – ideértve a latgal – vagy lív nyelvű földrajzi nevek kihelyezése továbbra is tilos, a személyneveket pedig a hivatalos dokumentumokban latin betűkkel, a lett helyesírás szabályainak megfelelő átírással kell feltüntetni, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a férfinevek esetében egy „s”, a női nevekében pedig egy „a” vagy „e” betű végződést adnak hozzá mind a család-, mind a keresztnévhez. Ez – a Tanácsadó Bizottság legfrissebb véleményét idézve – nem felel meg a keretegyezmény 11. cikkében biztosított jogoknak és sérti az egyének személyes identitásához, továbbá személyi méltóságához fűződő jogait.⁷⁴ Szintén nehezen érthető helyzetet eredményezett az, hogy a COVID-járvány idején nagyon szűk volt a nem lett nyelvű tájékoztatás lehetősége, az államnyelvtörvény fent idézett előírása alapján például az oltásokkal kapcsolatos információkat kizárólag lettül lehetett megosztani.⁷⁵ Hasonló helyzet merült fel az itt nem vizsgált oktatás vonatkozásában is a járvány idején. 2021-ben ugyanis az ombudsman az Oktatási és Tudományos Minisztériumhoz fordult azért, hogy biztosítsa az egyenlő hozzáférést az online elérhető távoktatási anyagokhoz a kisebbségi tannyelven tanuló diákok számára is, de a helyzet megnyugtató kezelése nem történt meg.⁷⁶

A média területén – az általános államnyelvtörvényi előírások mellett – szektorális jogszabályokban adják a jogi keretet. A média esetében a legnagyobb kihívás Lettország számára az oroszországi médiafogyasztás elterjedtsége: 2022-ben a lakosság

⁷² Martin Ehala: After Status Reversal: The Use of Titular Languages and Russian in the Baltic Countries. *Harvard Ukrainian Studies*, 2017–2018/1–4. 476–477.

⁷³ Fourth Opinion (2023) i. m. 102. pont.

⁷⁴ Uo. 104., 110–112. pontok.

⁷⁵ Uo. 103. pont. A COVID-járvány során a kisebbségi nyelvhasználattal más országban is voltak problémák, több esetben a hivatalos állam- vagy regionális nyelvre vonatkozó előírások miatt. Ezzel kapcsolatosan ld. Manzinger Krisztián: Nyelvi jogok a koronavírus idején – Egyes európai államok gyakorlata a COVID-19 járvány során 2020 első félévében. *Glossa Iuridica – Jog és vírus 2020*, VII. különszám, 235–247.

⁷⁶ Fourth Opinion (2023) i. m. 35. pont.

63%-a, azon belül a lett nemzetiségűek 51%-a, míg a kisebbségek 82%-a fogyasztott oroszországi sajtóterméket, sőt, a lettországi orosz nyelvűek 46%-a egyáltalán nem fogyasztott lett nyelvű médiát.⁷⁷ Az oroszországi médiafogyasztással és az orosz nyelvű műsorszórással szemben az állam hosszabb ideje igyekszik fellépni: a 2010-es elektronikus médiáról szóló törvény⁷⁸ kötelezi az országos és regionális közszolgálati és kereskedelmi elektronikus műsorszórókat, hogy legalább 65%-ban államnyelven sugározzanak, míg a közszolgálati műsorszórásban, habár az orosz nyelv továbbra is jelen van – az ukrán és a lengyel mellett –, a műsoridő jelentősen csökkent az elmúlt években: 1.169 órától 318 órára 2018-2022 között.⁷⁹ Az oroszországi Rossiya RTR sugárzását a Lett Médiatanács 2014-ben, 2016-ban és 2021-ben is felfüggesztette Lettország területén gyűlöletbeszédre és etnikai feszültségek szítására hivatkozva, majd a elektronikus média-törvény nemzetbiztonsági okokra visszavezethető 2022-es módosításával meg is szüntette azt – összesen 130 oroszországi TV-csatornával és 169 weboldallal együtt,⁸⁰ mindazonáltal az ilyen korlátozások például VPN-nel kikerülhetők.

A 2023-ban elfogadott, az *Információs Tér Biztonságáról és a Stratégiai Kommunikációról* szóló, 2023-2027-es időintervallumú nemzeti stratégia⁸¹ kiindulópontja az, hogy mivel Oroszország a legfontosabb nemzetközi kihívás Lettország számára az információs térben, az orosz média célja pedig a lettországi kisebbségek befolyásolása és ezzel a lett társadalom megosztása, ez ellen az országnak saját védelme érdekében fel kell lépnie.⁸² A kormányzati célkitűzés ebben a tekintetben a dezinformációs oroszországi média – 2022-ben már elvileg megvalósult – elérhetetlenné tételét követően rövid távon a meglévő lettországi média felhasználásával elérni e célcsoportokat – de úgy, hogy az nem eredményezi az állami forrásokból finanszírozott kisebbségi nyelvű média növekedését –, közép- és hosszútávon pedig a lett nyelvű tartalom fogyasztásának emelésével bevonni az érintetteket az európai média és információs térbe, ami egyúttal a lett társadalom államnyelvi alapú konszolidációját is előmozdítja.⁸³ A stratégia alapján már 2023 tavaszán tárgyalt a lett törvényhozás arról, hogy 2025 végéig megszüntetik a nem lett, nem EU-s és nem tagjelölt országok nyelvén való műsorszórás lehetőségét – vagyis elsősorban az orosz. A tervet a keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága élesen kritizálta, hangsúlyozva, hogy nemcsak az anyanyelvű médiához hozzáférés jogát védi a keretegyezmény, hanem azt is tartalmazza, hogy a nyílt és pluralista médiának lehetőségét kell biztosítani a kisebbségeket foglalkoztató kérdések megvitatására, ezért nem az orosz nyelvű médiatartalom csökkentése lenne kívánatos, hanem inkább annak

⁷⁷ Uo. 93. pont.

⁷⁸ Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums. <https://tinyurl.com/9yzd7zpv>

⁷⁹ Fourth Opinion (2023) i. m. 90. pont.

⁸⁰ Uo. 94. pont.

⁸¹ The National Concept on Strategic Communication and Security of the Information Space 2023–2027. <https://www.mk.gov.lv/en/media/15446/download?attachment>

⁸² Uo. 8.

⁸³ Uo. 18.

növelése, és ez – az állam által ellenőrzött tartalmat közvetítő média – lehetne az útja annak, hogy a társadalmi integrációt az országban erősítsék.⁸⁴

A nyelvi jogok kérdése a szankcionálás lehetősége miatt tisztségviselőkkel szembeni fellépésre is alkalmas. Rihards Eigims korábbi daugavpilsai polgármestert például 2017 októberében bírságolták meg az államnyelv nem megfelelő tudásáért, illetve kötelezték arra, hogy hat hónapon belül ismételt nyelvvizsgát tegyen.⁸⁵ Az ET keretegyezményének alkalmazását vizsgáló Tanácsadó Bizottság ezt 2018-ban a demokratikus folyamatokba való nem megfelelő beavatkozásnak minősítette és felhívta a lett hatóságokat, hogy keressenek más módot az államnyelv ismeretének előmozdítására.⁸⁶ Máshogy alakult viszont Ivans Baranovs Balvi városi tanácsos ügye, akit a lett Legfelső Bíróság 2016. december 13-i döntésével – elégtelen államnyelvtudás okán – megfosztott mandátumától.⁸⁷ Baranovs az ENSZ Emberi Jogi Bizottságához fordult⁸⁸ a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 25. cikkében garantált jogai⁸⁹ megsértésére hivatkozással. A testület előtt Lettország azzal érvelt, hogy Baranovs többször is megtagadta a megjelenést az Államnyelvi Központ előtt, így nem lehetett igazolni, hogy birtokában van a feladata ellátásához szükséges államnyelvtudásnak. Az Emberi Jogi Bizottság 2022. február 10-i döntése 8.4. pontjában az államnyelv megfelelő szintű ismeretét olyan megfelelő indoknak nevezte, amely lehetőséget ad a 25. cikkben foglalt jogok korlátozására, amennyiben kellően világosan megfogalmazott szabályon alapul és nem valósít meg diszkriminációt, így Baranovs beadványát elutasította.⁹⁰

⁸⁴ Fourth Opinion (2023) i. m. 97. pont.

⁸⁵ Eigims-et 2018-ban korrupciós vádak miatt elmozdították a polgármesteri székből, majd 2022 áprilisában hároméves börtönbüntetésre ítélték korrupció miatt.

⁸⁶ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Third Opinion on Latvia adopted on 23 February 2018, ACFC/OP/III(2018)001REV [a továbbiakban Third Opinion (2018)] 167. pont, 47. o., <https://tinyurl.com/ymtdu6k5>

⁸⁷ 2017 júniusában a helyiek újraválasztották. Third Opinion (2018) i. m. 167. pont, 47. o.

⁸⁸ Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning communication No. 3021/2017, CCPR/C/133/D/3021/2017, *United Nations Human Rights Committee*, <https://tinyurl.com/cfzdrx2s>

⁸⁹ 25. Cikk

Minden állampolgárnak a 2. Cikkben említett megkülönböztetések, illetőleg ésszerűtlen korlátozások nélkül joga és lehetősége van arra, hogy

- a) a közügyek vitelében közvetlenül vagy szabadon választott képviselők útján részt vegyen;
- b) szavazzon és megválaszthatassák az általános és egyenlő választójog alapján, titkos szavazással tartott olyan valódi és rendszeres választásokon, amelyek biztosítják a választók akaratának szabad kifejezését;
- c) az egyenlőség általános feltételei alapján hazájában közhivatali tisztséget viselhessen.

1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

⁹⁰ A döntéshez különvéleményt csatolt Furuya Shuichi bizottsági tag, aki úgy vélte, hogy habár az államnyelv ismerete fontos szempont, de csak egy a több szempont közül, amelyek alapján valaki alkalmas egy pozíció betöltésére. Mivel az adott esetben (többször is újra)választott tisztviselőről van szó, így a választók meglátása szerint a feladatának ellátására alkalmas, így a mandátumától való bírósági megfosztás nem objektív és nem indokolható.

A lett nyelvpolitika nemzetközi bírósági eljárásokban is megjelent, így például a Podkolzina kontra Lettország ügyben⁹¹ az EJEB megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolt Első kiegészítő jegyzőkönyv szabad választásokhoz való jogról szóló 3. cikkének a megsértését, de az egyezmény 14. cikkében foglalt megkülönböztetés tilalmának megsértését nem. Az adott esetben az történt, hogy az 1998-as lettországi választás egyik jelöltjének munkahelyén két egymást követő nap is megjelent bejelentés nélkül az Államnyelvi Központ vizsgáztatója, aki először szóbeli, majd írásbeli lett nyelvtudása bizonyítására kötelezte Ingrida Podkolzina képviselőjelöltet, amelyen az megbukott, így törlésre került a jelöltek listájáról. Az ítéletében az EJEB emlékeztetett a lett állam álláspontjára, amely az 1993-as Saecima tapasztalatai alapján – amelynek egyes tagjai a munkát akadályozó mértékben nem beszélték a lett nyelvet – a parlamenti képviselőktől elvárta a folyékony lett nyelvtudást, így nem állapított meg diszkriminációt e tekintetben, azonban a hiányos nyelvtudás miatti törlést a képviselőjelölti listáról aránytalan intézkedésnek minősítette és az Első kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikkének megsértése miatt elmarasztalta Lettországot.

A nyelvtudás továbbra is feltétele a lett állampolgárság megszerzésének, a honosítás iránt azonban gyenge az érdeklődés. 2022-ben azonban összekapcsolták a nyelvtudás kérdését az állandó tartózkodási engedély birtoklásának jogával az orosz állampolgárok vonatkozásában: az 1990-es években a lett állampolgárságból kirekesztettek egy kis része orosz állampolgárságot vett fel és Lettország területén maradt. Őket Riga kiemelt biztonsági kockázatként kezeli, különösen az Ukrajna elleni orosz támadás kontextusában. Az állandó tartózkodási engedéllyel rendelkező orosz állampolgároktól 2022 végén visszavonták ezen engedélyeket és az új engedélyek kibocsátását A2-es szintű lett nyelvtudás igazolásához kötötték.⁹²

Az egyébként is rendkívül szűkre szabott nyelvi jogok továbbra is politikai mezőben vannak: a 2022. őszi választásokat megelőzően az államnyelvtörvény további – magánszférát érintő – módosítása is felmerült, így a nem lett vagy EU-nyelvek használatának megtiltása a munkahelyeken, ez azonban a választásokat követően lekerült a napirendről. A keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága mindazonáltal hangsúlyozta 2023-as jelentésében, hogy az állam akkor jogosult valamely nyelvek használatát korlátozni, ha az közbiztonsághoz, közegészségügyhöz kapcsolódik, fogyasztói vagy munkajogi érdekek, illetve munkabiztonsági okok indokolják, a korlátozásnak azonban arányosnak és a szükségesség elvének megfelelőnek kell lennie; ennek pedig sem a hatályos, sem a korábban tervezett további szigorítások nem felelnek meg.⁹³ Megtörtént viszont a nyelvi jogok szűkítése az oktatás területén: egy 2022-es törvény módosítással 2023. szeptember 1-jével megkezdődött – felmenő rendszerben 2025. szeptember 1-ig bezárólag – az orosz nyelvű oktatás és intézményrendszerének felszámolása, az ENSZ vezető tisztviselőinek tiltakozása mellett.⁹⁴ Ezzel a fejleménnyel kapcsolatosan érdemes utalni az EJEB Valiullina és mások kontra Lettország ügyben 2023. szeptember 14-én hozott

⁹¹ Podkolzina kontra Lettország no. 46726/99 (ECHR, 2002. április 9.)

⁹² Manzinger (2024b) i. m. 55.

⁹³ Fourth Opinion (2023) i. m. 105–109. pontok.

⁹⁴ Manzinger (2024c) i. m. 83–84.

ítéletére is, amelyben a bíróság a lett használatának ötven évet meghaladó elnyomására hivatkozva legitimnek találta az államnyelv használatának erősítésére irányuló állami törekvéseket. Az EJEB ezen felül azt is hangsúlyozta, hogy mivel Lettország egységes oktatási rendszert működtet, az országban pedig az egyetlen hivatalos nyelv a lett, ezért az orosz nyelv használatának csökkentése nem jelenti Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeinek megsértését.⁹⁵

9. Összegzés

A középső balti állam 1918–1920-ban elnyert függetlenségével első ízben szerzett lehetőséget arra, hogy a lett nyelvet hivatalos használatba emelje. Ezzel olyan több évszázados időszakot zártak le – az 1940–1991 közötti szovjet megszállás okán először csak ideiglenesen –, amelyben a térségben más nyelvek voltak dominánsak: a német, illetve a lengyel, majd az orosz. Az első függetlenség első másfél évtizedében egy hivatalos többnyelvűsége épülő állami politika valósult meg a lett dominanciájával, majd ezt az 1934-es puccs után a lett államnyelv kizárólagossága követte. Az 1940-es, majd 1944-es szovjet megszállás visszahozta az orosz dominanciáját a lettországi valóságba, a következő évtizedek pedig a lett nyelvű lakosság lett–orosz kétnyelvűvé válását, az orosz és más kisebbségi nyelvű lakosság esetében pedig döntően az orosz nyelv megtartását vagy dominánssá válását hozták, amely a lett nyelvet defenzívába kényszerítette.

A függetlenség visszaállítását követően 1992-ben jelentősen módosított formában léptették hatályba az 1989. évi nyelvtörvényt, amely szakított a lett–orosz kétnyelvűséggel és immár csak egyetlen hivatalos nyelvet, a lettet ismerte el. A máig tartó folyamatos jogalkotás a lett nyelv pozícióinak erősítéséről szól, amelynek már megvannak az alkotmányos alapjai, illetve a szektorális jogszabályai. Az alkotmányos alapelvek mellett az 1999. évi államnyelvtörvény tartalmazza a legfontosabb rendelkezéseket, amelyeket kiegészítenek a médiára, oktatásra, névhasználatra és más területekre vonatkozó szabályok. Összességében a szabályozás célja az orosz nyelv pozícióinak csökkentése lehetőség szerint szinte minden szabályozható élethelyzetre a kötelező lett nyelvhasználat előírásával és a jogsértés szankcionálásával. Az elmúlt évtizedekben kiépült a szabályozásnak keretet biztosító intézményrendszer is, amely részben a lett nyelv fejlesztését, részben pedig az államnyelvtörvény végrehajtását ellenőrzi, illetve a törvénysértést szankcionálja. A megteremtett jogi keret teljesen egyoldalú, ezt a nemzetközi kritikák – elsősorban a keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága – visszatérően hangsúlyozzák, mert a lett nyelvtudást igen, de a társadalmi kohéziót biztosan nem erősíti. Igaz ez annak ellenére is, hogy a lettországi orosznyelvűek jelentős része valóban kevés tiszteletet mutat a lett nyelv és kultúra iránt, ami a honosítás iránti alacsony érdeklődés mellett a mindennapi életben is tapasztalható.

Ami magyar szempontból kifejezetten fontos, az az ukrainai szabályozás hasonlósága. Ukrajna elmúlt évtizedben zajló erős nemzetállamépítő törekvései jelentős mértékben építenek a lettországi szabályozásra és tapasztalatokra – ennek alátámasztására

⁹⁵ Valiullina and Others v. Latvia (applications nos. 56928/19, 7306/20 és 11937/20). ECHR 256 (2023) 14.09.2023 ; Manzinger (2024c) i. m. 81.

a hasonló, posztszovjet létet és az orosz nyelv dominanciájának erősítésére irányuló korábbi orosz, majd szovjet állami törekvéseket hozzák fel. A lettországi és az ukrainai helyzet kapcsán azonban van egy lényegi különbség, ami elsősorban, de nem kizárólagosan a kisebb ukrainai nemzeti közösségeket érinti: a magyar, román és bolgár lakosság, de a krími orosz is határváltozások révén kerültek Ukrajna fennhatósága alá, vagyis nyelvük nem korábbi állami nyelvpolitikai törekvések miatt van jelen az ország területén, hanem azért, mert történelmi események révén Ukrajna olyan területre terjesztette ki fennhatóságát, ahol ezek a nemzetiségek hagyományosan élnek. Amíg az államnyelv erősítésére irányuló törekvések Lettországból kifejezetten arra irányulnak, hogy a szovjet időszakban a lettekre erőltetett kétnyelvűséget eltolják az országuk területére zömmel a szovjet időszakban betelepített lettországi kisebbségek kétnyelvűségének irányába – még ha a módszereket akár jogos kritikák is érik –, addig Ukrajna a lett mintát arra használja, hogy az ország területén hagyományosan élő nemzetiségek nyelvhasználatát korlátozza – ebben pedig sokkal inkább hasonlít a szlovák államnyelvi szabályozáshoz, mint a lettchez.